

RYSZARD SKRZYNIARZ – LUBLIN

KSIĘGOZBIÓR PARAFIALNY W BIELINACH¹ WEDŁUG WIZYTACJI Z 1738 ROKU

Pierwsze biblioteki kościelne pojawiły się w Polsce pod koniec X w. i zawierały: Biblie, księgi liturgiczne, homiliarze, zbiory kazań i homilii, zbiory hagiograficzne oraz podręczniki duszpasterskie. Księgozbiory te znajdowały się przy klasztorach i kolegiatach, w których kształcono oblatów i nowicjuszy².

Biblioteki parafialne zaczęły powstawać w ośrodkach miejskich dopiero około XIV w., np. taka biblioteka została założona w 1393 r. przy kościele Panny Marii w Krakowie³. Początkowo biblioteki parafialne gromadziły księgozbiory potrzebne do duszpasterstwa i sprawowania liturgii. Dopiero w XV w. zaczęto w nich gromadzić księgi o charakterze biblijnym, moralnym i teologicznym. Najwięcej bibliotek parafialnych było w miastach, a najczęściej występowały one na Śląsku⁴.

O bibliotekach parafialnych wiemy bardzo niewiele⁵. Po większości z tych księgozbiorów nie pozostało ani śladu. Stare księgi służące niekiedy latami do pracy duszpasterskiej uległy zniszczeniu na skutek ciągłej ich eksploatacji, albo

¹ Miejscowość Bieliny leży w Górach Świętokrzyskich, 24 km na wschód od Kielc, w granicach diecezji kieleckiej i województwa świętokrzyskiego.

² R. N i r, *Biblioteki kościelne, II. W Polsce*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 505; R. S k r z y n i a r z, *Zbiory kazań w polskich księgozbiorach okresu średniowiecza*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej cyt. ABMK), 70 (1998) s. 247.

³ J. Z a t h e y, *Biblioteka przy kościele Panny Marii w Krakowie na przełomie XIV i XV wieku*, „Roczniki Biblioteczne”, 8 (1964) s. 21.

⁴ A. Ś w i e r k, *Śląskie biblioteki na początku XVI wieku*, w: *Studia z dziejów kultury i ideologii ofiarowane Ewie Małczyńskiej w 50 rocznicę pracy dydaktycznej i naukowej*, red. R. Heck, W. Korta, J. Leszczyński, Wrocław 1968, s. 84.

⁵ J. K r a c i k, *Biblioteka parafialna a prywatne księgozbiory duchowieństwa. Dekanat Nowa Góra w XVII-XVIII wieku*, ABMK, 32 (1976) s. 249-271; K. G u r s z t y n, *Biblioteki parafialne w dekanacie kazimierskim w XVII-XVIII wieku*, „Sprawozdania z Czynności Wydawniczych TNKUL”, 14 (1963-1964) s. 212; A. B i e r n a c k a, M. D u b i Ń s k i, *Zarys historii bibliotek parafialnych w Polsce*, ABMK, 73 (2000) s. 9-20; oraz monografie miejscowości np. D. O l s z e w s k i, E. W i ś n i o w s k i, *Parafia Kije. Zarys dziejów*, Kielce 1993, s. 70-76; K. Ł a t a k CRL, *Kamień. Studium z dziejów wsi i parafii*, Elk 1999, s. 129-130.

też zostały nieumyślnie lub celowo zniszczone. W większości parafii o posiadanej przez nią bibliotece parafialnej możemy dowiedzieć się jedynie z protokołów wizytacyjnych.

Biblioteka parafialna powinna była zawierać zbiory kazań, katechizmy oraz książki teologiczne o treści duszpasterskiej, moralnej i teologicznej. Tak skompletowany księgozbiór służył plebanowi do przygotowania kazań, do nauczania katechezy wśród dzieci i starszych oraz do własnego przygotowania w celu wykonywania władzy święceń (sprawowanie sakramentów) a także pogłębienia znajomości teologii moralnej.

Zajmiemy się księgozbiorem plebana bielińskiego na podstawie wizytacji z 1738 roku⁶. Parafię w Bielinach erygował i uposażył biskup krakowski Jakub Zadzik 30 października 1637 r., natomiast biskup Tomasz Oborski, sufragan krakowski konsekrował kościół p.w. św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Marii Panny 14 czerwca 1643 roku⁷. Parafia w Bielinach istniała od stu jeden lat, a według wizytacji przeprowadzonej w 1738 r. w kościele znajdowały się następujące księgi:

„Mszały trzy stare złe w kartach i w oprawie potrzeba reperować,
Mszałów requialnych [pogrzebowych – R. S.] złych dwa,
Agenda jedna niedobra zda się naprawić,
Agendka mała zła 1.,
Graduał jeden dobry,
Antyfonarz jeden dobry,
Psałterz jeden dobry,
Procesjonałów złych dwa
Ewangelyiki złe bez początku”⁸.

Według zestawienia sporządzonego przez wizytatora, w kościele bielińskim znajdowały się księgi liturgiczne. Były one już dość zużyte i wymagały naprawy. W dobrym stanie były tylko: antyfonarz, graduał i psalterz. Możliwe, iż były mniej używane lub zakupione kilkanaście lat przed wizytacją.

Druga część księgozbioru parafialnego znajdowała się na plebanii, której budynek był drewniany stary, pod dachem starym dobrym. W alkierzu były dwie szafy, jedna wielka druga mała, a w nich znajdowały się następujące książki:

⁶ *Visitatio interna et externa ecclesiarum praeposituralium, parochialium, hospitalium et aliorum beneficiorum in decanatibus Bodzentinensi ac Kunoviensi consistentium per me Venceslaum Hieronymum de Bogusławice Sierakowski, pro tunc episcopum Cestrensem, [...] praevius litteris innotescentialibus via cursoria per R.D. Decanos directis anno 1738 die 29 Julii inchoata et successive anno 1739 die 14 mensis Junii terminata et peracta*, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, AV 27, k. 55; *Kronika parafialna* [prawdopodobnie powstała w 1925 r. – R. S.] – Archiwum Parafialne w Bielinach.

⁷ R. Skrzyński, *Bieliny w dobrach biskupów krakowskich*, ABMK, 73 (2000) s. 399-405.

⁸ *Visitatio*, k. 347.

„Arki testamentu x. Starowolskiego volumina dwa
 Homilia Joannis de Carthagenae ksiąg dwie,
 Compendium meditationum,
 Biblia łacińska z figurami in quarto,
 Bersei ksiąg dwie,
 Homilie Joannis Fabry in folio,
 Ludovici Granatensis Conciones,
 Ozoris Concionum księga jedna
 Fons Bibliorum,
 Casus Tolety in octavo Valesius Maximus,
 Promptuarium z kazaniem ksiąg dwie,
 Conciones Domini Secure. Hortus Pasterum in folio,
 Sermones quadragesimales Jacobi de Voragina ksiąg dwie”⁹.

Największy zbiór ksiąg, znajdujących się na plebani, stanowiły homilie i kazania. Na szczególną uwagę zasługują dwa woluminy *Homilii* Jana z Kartageny (†1618), które przyczyniły się do rozwoju józefologii, akcentując świętość Józefa, szczególnie charakter małżeństwa z Maryją oraz jego duchowe ojcostwo wobec Jezusa¹⁰. Nie jest to bez znaczenia, gdyż kościół w Bielinach jest pod wezwaniem św. Józefa. Zapewne proboszcz specjalnie sprowadził ten zbiór homilii, aby były mu pomocne nie tylko na czas odpustu przypadającego 19 marca, ale również w katechezie przybliżającej postać św. Józefa, patrona parafii. Obok wspomnianych homilii był również zbiór *Homiliarum de tempore et de sanctis centuria prima* Jana Fabera (†1541). Wśród zbiorów kazań znajdowały się najpopularniejsze kazania od średniowiecza Jakuba z Voragine (†1293) *Sermones quadragesimales* – w dwóch woluminach, a także Ludwika z Gandawy (1588), *Conciones de tempore* wydane w trzech tomach – prawdopodobnie w wizytacji jest mowa o jednym lub wszystkich trzech tomach; Jana Osorii, *Conciones* wydane w pięciu tomach – według wizytacji był tylko jeden wolumin, Szymona Starowolskiego (†1656), *Arka Testamentu zamykająca w sobie kazania niedzielne całego roku*, na dwie części podzielone – księgozbiór zawierał oba tomy. Dział kaznodziejski obejmowały także dwa egzemplarze podręcznika z kazaniem, a także *Conciones Domini Secure. Hortus Pastorem* niezidentyfikowany przeze mnie. Następną grupę stanowiły Biblie, nieodgadniony zbiór medytacji oraz ważny podręcznik dla duszpasterzy Franciszka Toledo, *Instructio sacerdotum ac poenitentiam*, libri octavo – od jednego do ośmiu woluminów.

Biblioteka parafialna w Bielinach składała się z dwóch części. Pierwszą część stanowił księgozbiór liturgiczny, znajdujący się w kościele parafialnym, i liczył on około 14 woluminów. Druga część księgozbioru, znajdującego się na

⁹ *Visitatio*, k. 348.

¹⁰ M. D a n i l u k, *Jan z Kartageny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin 1997, kol. 907-908.

plebanii, zawierała podstawowe podręczniki duszpasterskie, i obejmowała od 18 do 25 woluminów. Tak skompletowany księgozbiór służył proboszczowi do pracy duszpasterskiej na terenie wiejskiej parafii, jaką była placówka duszpasterska w Bielinach.

DIE PFARRBIBLIOTHEK IN BIELINY IM LICHTER DER VISITATION VON 1738

ZUSAMMENFASSUNG

Die Pfarrbibliotheken in Polen haben bis auf den heutigen Tag keine eingehendere Bearbeitung erfahren. Von den meisten dieser Bibliotheken ist keine Spur übriggeblieben. Die alten Bücher sind infolge ihrer ständigen Benutzung kaputtgegangen bzw. sie wurden fahrlässig oder absichtlich zerstört. In den meisten Pfarreien können wir lediglich aus den Visitationsprotokollen etwas über die vorhandenen Pfarrbibliotheken erfahren.

Die Pfarrbibliotheken sollten Predigtsammlungen, Katechismen sowie Bücher mit seelsorglichem, moralischem und theologischem Inhalt enthalten. Eine solcherart vollständige Bibliothek sollte dem Pfarrer zum Unterricht sowie zur Ausübung der Amtsbefugnisse aufgrund seiner Weihen dienen (Spendung der Sakramente) sowie seine Kenntnis der Moraltheologie vertiefen.

Die Pfarrei Bieliny wurde am 30. Oktober 1637 vom Krakauer Erzbischof Jakub Zadzik erigiert. Die Bibliothek des Pfarrers von Bieliny enthielt gemäß der Visitation von 1738 die sich in der Kirche befindenden liturgischen Bücher sowie Bibeln, Homilien und Predigten, eine Sammlung von Betrachtungen sowie ein Handbuch für Seelsorger, die die Sakramente spendeten. Diese bescheidene Bibliothek diente der Arbeit in einer Landgemeinde. Sie umfaßte etwa 14 Volumina liturgische Bücher und zwischen 18 und 25 für die Seelsorgearbeit bestimmte Bände.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich